

73566
I.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ XLIX. 1936.

HÖLLRIGL JÓZSEF

A CSENGERI REF. TEMPLOM KRIPTÁJÁNAK
LELETEI II.

FUNDE AUS DER GRUFT DER REFORMIERTEN
KIRCHE ZU CSENGER II.

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

73566

A CSENGERI REF. TEMPLOM KRIPTÁJÁNAK LELETEI.¹

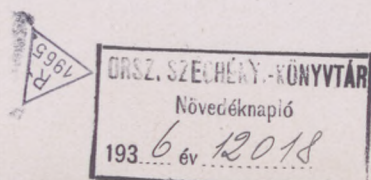
II.

Szövetnemű a kriptában csak néhány aranycsipke és paszománydarabka, egy aranycsipkefőköti részlete és egy szoknya aljának díszítése állt ellen az enyészetnek. A főköti csak középrésze maradt meg épen: kerek, többszörösen fonott paszománykeretben hurkolt öltéssel varrott csipkecsillag ez (30. kép, 1.) aranyozott ezüst pillangókkal díszített, szerteágazó hálózattal. Sajnos e gondos paszománymunkának rendszerét kivenni már nem lehet. A főköti töredék szálai aranyozott ezüst fémszalagocskával burkolt selyemből valók. Hasonló technikával és hasonló anyagból készült két drb csipkecsillagot a főköti összekuszált részével együtt Báthmonostoron ásva ki Henszlmann Imre XIV. századi tárgyakkal együtt (30. kép, 2.)² De Székesfehérvárott 1848-ban III. Béla királyunk nejének, antiochiai Annának († 1184) sírjában szintén kerültek elő hasonló mintájú, azonos módon készült csipkecsillagtöredékek (30. kép, 3.)³ Ennél úgy, mint a báthmonostori csipkeleletnél is megtaláljuk a többszörösen fonott lapos paszományt, mely a csillagokat valószínűleg keretezte (l. a csengeri főköti töredék csillagját). A báthmonostori csillag a legvékonyabb szálból, a csengeri a legvastagabból készült, ez utóbbi terjedelemre nézve is a legnagyobb, mintájára nézve pedig a legkevésbé tetszetős. Meglepő úgy az anyagnak, mint a technikának, sőt nagyjából a mintának is több századdal később való megismétlődése. E csipkecsillagok legrégebb csipkeemlékeink. A székesfehérvári a XII. század, a báthmonostori a XIV., a csengeri a XVI. század második felében, vagy esetleg a XVII. század elején keletkezett.

¹ Az I. részben a lelet legnagyobb részét kitevő ékszerekről volt szó, itt a II. részben a lelet egyéb tárgyát ismertetem, nevezetesen a ruházati maradványok, érmek, amuletek, szabványok és síremlékek töredékeit.

² M. N. Múz. Érem- és Régiségtárának szaporulati naplója 298/1871. sz.

³ Közlöny 1848, 191. sz. dec. 18. — Kubinyi-Vahot, Magy. orsz. és Erdély képekben. I. köt. 45. old. — Forster Gy., III. Béla magy. kir. emlékezete. 218. old.

73566

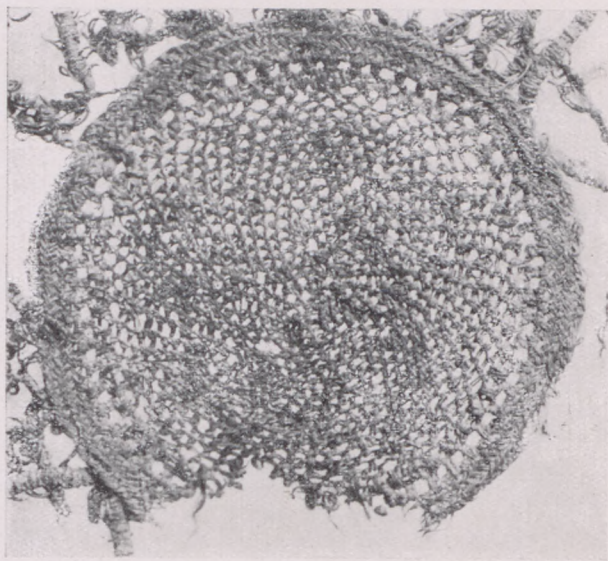
A szoknyadísz két párhuzamosan haladó ötujnyi széles fekete bársonypánt arany sujtásdísszel borítva. A sujtás kisujnyi széles hurkolt aranszálból készült, hatása annak idején igen pompás lehetett (30. kép, 4.). A szoknya maga fekete, arannyal átszőtt, virágos brokát, sajnos, ennek csak foszlányai maradtak meg. Ilyen többszörös pánttal szegélyezett szoknya a XVI. század második felében, valamint a XVII. században úgy nálunk, mint a külföldön általánosan el volt terjedve, nálunk nemcsak a nyugati divat szerint készült ruhákon, hanem a magyar viseletnél is.¹ Előkelő hölgyeink mindkét divatnak hódoltak,² azt azonban ma már aligha lehetne megállapítani, hogy milyen alkalomból viseltek magyar és mikor nyugati szabású öltözeteket.

A lelet ezüstérmeinek egy része annyira tönkrement, hogy már a kézbevételenél szétmállott. Öt épen maradt érem, közül egy arany obulust anyaga mentett meg az enyészettől. (31. kép, 1.). Az obulus egyik oldalára kis Jézust karján tartó, koronás és glóriás ülő Szűz Mária van térden a lulig, holdsarló fölött ábrázolva. Két oldalán KB (Körmöcbánya) betűk, az érem szélén kiálló perem. A másik lapján is van pereme, de ezt beljebb egy pontsor is kíséri. Középen Magyarország, Dalmácia és Csehország egyesített címere, a szív pajzs a Habsburgok egypólyás címere. A címer két oldalán és fölött egy-egy ötszirmú virág van. A felső virág nehezen vehető ki, mert itt hajdani tulajdonosa három helyen is megpróbálta az érmet kilyukasztani. A virág kiálló része miatt annak közepét sehogys tudta eltalálni, de a próbálgatásoktól a virág eltorzult.³ Weszerle érmészeti tábláinak C. részében I. tábla 13. szám alatt, I. Ferdinánd (1526—1564) érmei között megtaláljuk ugyanezen aranyobulus rajzát, azzal a különbséggel, hogy az NB jelzése szerint nem körmöcbányai, hanem nagybányai veret, a címer fölött pedig virág helyett 1562 évszám, a két oldalvirág alatt és fölött egy-egy pont van. E típust megtaláljuk I. Ferdinándnál ezüstben is (II. tábl. 14, 15.

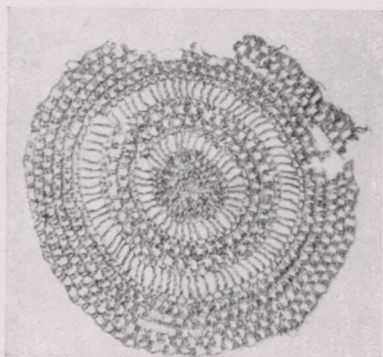
¹ Ilyen pántos szoknyát látunk pl. az 1576-ból származó, Kühn János besztercebányai ötvös által készített és Besztercebánya sz. kir. város által Radvánszky Györgynek második házassága alkalmából ajándékozott talpas ezüsterlegen ábrázolt két nő (Arch. Ért. u. f. III., 1884. 81. old.), azonkívül Toppeltinus, Orig. et occ. trans. V. és VIII. tábl., — Braun és Hogenberg, Civ. orb. terrarum. VI. köt. 82. old. Kolozsvár látképénél, — U. o. 96. old. Varsó látképe mellett.

² Pl. Esterházy Pál herceg nejének, Orsolyának két fiataalkori arcképét ismerjük, az egyik magyar, a másikon magyar díszruhába öltözött férje mellett nyugati viseletben van ábrázolva. (Bubics-Merényi, Herceg Esterházy Pál nádor. 65. és 107. old.)

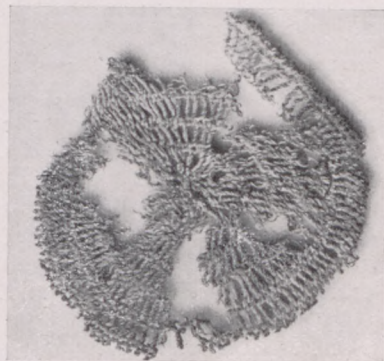
³ A lyuk azután pontosan a Sz. Mária feje fölé került, ez a túlsó oldalon a címer lábának jobb fele alá esik.

1.

2.

3.

4.

30. kép. Csipkecsillagok.

1. A csengeri (term. nagyság), 2. A báthmonostori ($\frac{2}{3}$ nagyság), 3. A székesfehérvári leletből ($\frac{2}{3}$ nagyság), 4. Szoknyaszegélydísz a csengeri leletből ($\frac{1}{2}$ nagyság).

sz.), de él tovább I. Miksa (II. tábl. 14. sz.), sőt Rudolf alatt is (V. tábl. 17. sz.), de csak ezüstben és a címer fölött minden esetben évszámmal ellátva. Tekintve, hogy a mi példányunkon nincs évszám, talán nem tévedünk, ha ezen obulust e nemben első kiadványnak tekintjük és I. Ferdinánd uralkodásának kezdetére helyezzük. Amikor az obulus a sírba került, mint amulet szerepelt, amit kilyukasztott volta mutat. Viselője valószínűleg katolikus vallású volt, különben a Szűz Máriás oldalt nem használta volna amulettjének előlapjául. Hogy a csengeri templom mikor lett reformátussá, azt pontosan megállapítani nem tudjuk, csak annyi bizonyos, hogy «1559-ben már tekintélyes prot. egyház, mert papja püspökké választott», mondja Kiss Kálmán, a csengeri ref. egyház történetének írója.¹ Így hát az obulusnak 1559 előtt kellett a kriptába kerülnie.

A második érem I. Miksa (1564–75) ezüst dénárja, sajnos, ezen egyoldalas éremnek majdnem egyharmada hiányzik, megmaradt része is törött. Közepén jobbra lépő kétfarkú oroszlán; csonka körirata két pontkör között a következő: MAX..... REX. 73.», ezután OL betűk összefonódva, végre kis zárt korona (31. kép, 2.). A harmadik II. Mátyás (1608–19) ezüst dénárja, egyik oldalán a kis Jézust karján tartó Szűz Mária teljes, ülő alakja, lábainál a félholddal, körirata: PATRO. HUNGA. 161., az évszám utolsó számjegye kivehetetlen, talán 8-as, a másik oldalon középen a magyar címer, két oldalán KB betűk, körirata: «MAT. D. G. RO. I. S. A. ETC. H. R.» (31. kép, 3.). Weszerle érmészeti táblái C. VII. tábla 13. számú ábrával teljesen megegyező, csak a címeres oldal köriratában van némi eltérés. A negyedik Rudolf 1579-es évszámmal ellátott ezüst dénárja (31. kép, 4.). Weszerle érm. tábl., C. V. 12. sz. Az ötödik Miksának 1573-as évszámmal ellátott ezüst dénárja (31. kép, 5.). Weszerle érm. tábl. C. III. tábl. 11. sz.

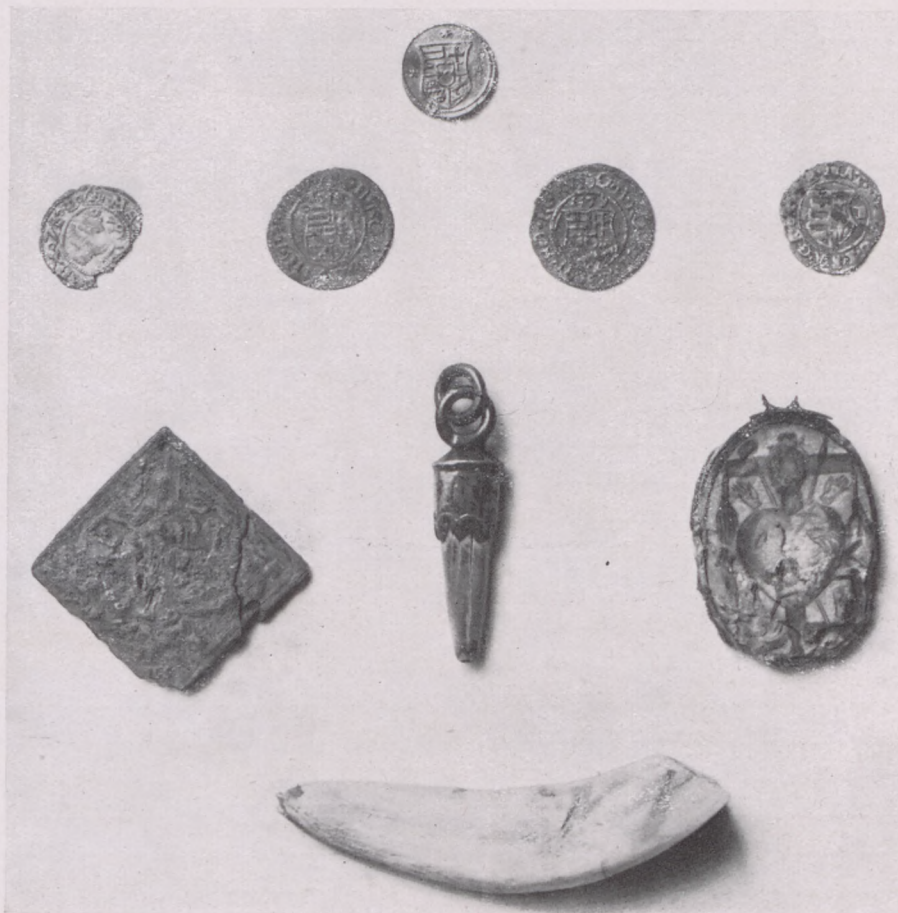
Ezen érmeken kívül van egy amulettnek használt, vagyis fölül kilyukasztott 2,5×2,5 cm nagyságú, hajdan aranyozott ezüst csegely is. Fenntartása igen rossz, felülete teljesen oxidált, rajza mégis kivehető. Egyik oldalán Krisztus feltámadása, alul 1555 évszám, másik oldalán, annak felső felében Isten Báránya, alatta hat sorban latin betűs szöveg: «CHRISTUS. IST. DAS. – LEMEL. GOTTES – DAS. DER. W – ELT. SINT. – TRENG – . T.». Ezen húsvéti érem (Osterpfennig) Körmöcbányán készült és Fueszl Kristóf éremmetsző munkája, egy ép példány a Magy. Történeti Múzeum Éremtárában is megvan. (31. kép, 6.).²

Egy másik amulett karikával ellátott, szélén palmettás díszű, aranyozott ezüsfoglatba erősített, a szemmel való verés ellen használt

¹ Kiss Kálmán, A szatmári ref. egyházmegye története. 411. old.

² Huszár L. és Prokopiusz B., Medaillen und Plakettenkunst in Ungarn. II. tábla 25. sz. és 58. old.

cáfafog (31. kép, 7.). Ilyen cáfafogamuletet magyarországi sírleletből csak egyet ismerünk, ez a pilini honfoglaláskori temetőből került elő,¹ ez egyúttal az egyetlen amulet, mely ősmagyar sírból származik.²

31. kép.

1—6. érmek, 7—8. amulettek, 9. lófog a csengeri leletből. (Term. nagys.).

¹ Hampel J., A honfoglalási kor hazai emlékei. 519. és 523. old. és Arch. Közl. 1873. IX. I. 22. old.

² Arch. Ért. 1893. XIII. 233. old., említve Magyari-Kossa Gyula, Magyar orvosi emlékek. III. köt. 449. old. — A pilini cáfafog foglalata ugyan vas, de szintén szögletes, karikával ellátott tok, a csengerinél egyszerűbb, széle síma. Hasonlókorú cáfafog-amuleteket oroszországi sírokban is ástak ki —. (Hampel id. műve 786. old.) A csengeri és pilini amulethez hasonló III. Endre királyunk nejeének, Ágnesnek állítólagos esküvői díszruhájának maradványán is látható. Ágnes királyné özvegségét az engels-

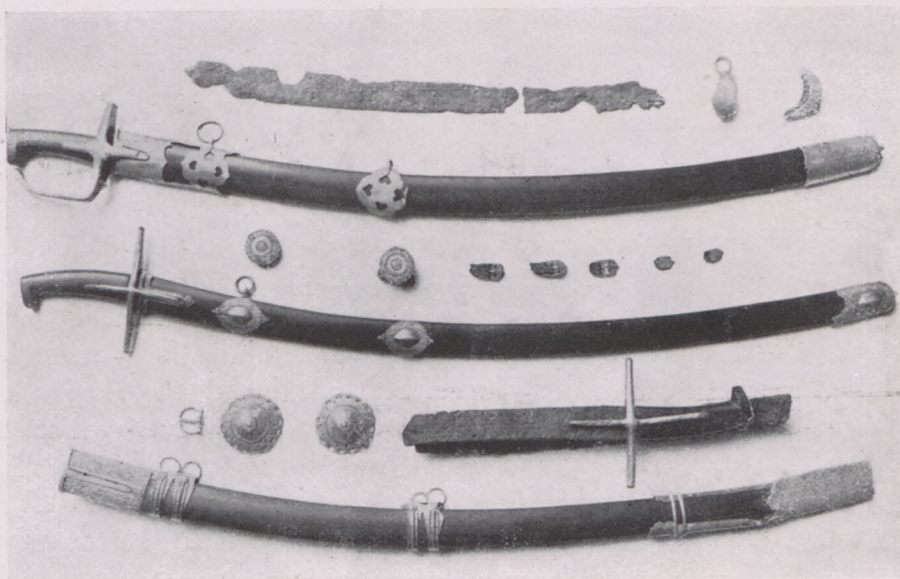
A csengeri kriptá harmadik amulete Krisztus kínszenvedéseinek eszközeit ábrázoló színezett rézmetszetű kis kép papíron, ellipszisalakú rézkeretben, üveg alatt (31. kép, 8.). Tárgyánál fogva feltehető, hogy az arany obulussal együtt szintén még az 1559. év előtt került a kriptába.

Szablya három darab került elő, valamint egy negyediknek két kis töredéke; talán annak ott maradt hüvelyrészei, melyet a román fegyverrekviráláskor beszolgáltattak. Erre vall az a tény is, hogy mindjárt az I. sírbolt elején kerültek elő. Az egyik darab a szablya hüvelyének kisméretű saruja ezüstműből, benne megvoltak még a hüvely fájának és feketeszínű bőrbevonatának maradványai. A másik a hüvely egy pántja karikával együtt (32. kép, 1.). A második szablyának fémrészei csaknem hiány nélkül maradtak meg (32. kép, 2.). Keresztvasa elég vastag, elől enyhe sarokban megtörve mint kézvédő emelkedik fel egészen a markolatgombig, de azzal nem nőtt össze. Anyaga vastag ezüstlemezzel borított vas, a hüvely veretei ezüstműből valók. A farészek töredékei és a fekete bőrbevonat kis darabjai itt is csak a veretek alatt maradtak meg.¹ Elrozsdásodott pengéjének két darabra törött nagy része megvan. A harmadik szablyának keresztvasa és tüskéi az előbbiéknél karcsúbbak és hosszabbak (32. kép, 3.) Anyaga aranyozott ezüsttel bevont vas, a hüvely veretei aranyozott ezüstműből készültek, renaissance díszítésük öntött és vésott munka. Sarujának díszes a pántokéval megegyező, alul legömbölyített és koptatógombbal van ellátva, hátsó, sima felén szerényen meghúzódó apró, bevésott E P névkezdőbetűk. Két darab aranyozott ezüstműből készült kör alakú boglár az előbbi veretekkel rokon díszítéssel, a szíjak maradványaival, három darab díszes szíjcsat és három sima aranyozott ezüst bujtató a szablya szíjazatának fémrészeit alkották. A negyedik szablya a III., még nem bolygatott sírboltból került elő (32. kép, 4.), ennek fémrészei szintén hiány nélkül maradtak meg. Aranyozott ezüsttel borított keresztvasa valamivel hosszabb, mint az előbbié, tüskéi úgyszintén, megjegyzendő, hogy

bergi (Schweiz) kolostorban töltötte, hátrahagyott kincseit, többek között e ruháját is később a sarneni kolostorba vitték át, hol a kis Jézus szobrának készítették belőle ruhát. Ezen cápa fog-amulett nem tartozik a vörös bársony kelmét díszítő domborműves díszű, aranyozott ezüst lemezek közé, az később kerülhetett a kis Jézus szobrának ruhájára. (Durrer Róbert, Die Kunstdenkmäler des Kantons Unterwalden 670, 674. old., XXX. tábla.)

¹ A ... képen látható szablyákon csak a fémrészek eredetiek, a többi az elpusztultak mintájára készült fából.

a felfelé álló tüskék végei rozettás fejű szegeccsel voltak a markolathoz erősítve. A markolat ezüst kupakját bevéssett címer díszíti. (33. kép.) A címerkép három szétálló nyilat tartó kéz hajlított karral, a középső nyíl hegyével felfelé, mellette elszórtan megtaláljuk a szablya készítésének évét is, az 1575-ös évszámot igen kopott állapotban, az utolsó szám már alig vehető ki. A címerkép alatt I o V és távolabb V o betű van beütve. A hüvely veretei aranyozott ezüstműből készültek. A hüvelynyílás keretelésének és sarujának külső felülete öntött és cizelált renaissance

32. kép.

1. Szablya hüvelyének veretei, 2—4. Szablyák és szíjazatuknak veretei a csengeri leletből.

díszítménnyel borított. Két darab ezüstboglár és egy szíjcsat tartozéka még a szablyának, illetve a szablya szíjazatának; ezek túlegyszerű kivitelük miatt nem is illenek nagyon hozzá. A Magy. Történeti Múzeum Történeti Osztályának XVI. századi szablyái között több olyan példányt találunk, mely egyes részleteiben megegyezik e legutóbbival, mely tulajdonképpen a bécsi Kunsthist. Museumban lévő 1540 tájára datált Zrinyi Miklós szablyájának típusából fejlődött ki.¹ Ennek kereszt-vasa hosszabb, két végén egy-egy gombban végződik, markolatfeje még

¹ Boeheim Wendelin, Waffenkunde, 312. old és Nemes-Nagy, A magy. viseletek tört. 56. tábl. 6. ábr., Szendrei J., Magyar hadtört. emlékek 244. old.

nem nyúlik előre, de hüvelyének szerkezete mindenben megegyező. A markolat átalakulása csak a XVI. század közepe után ment végbe, teljesen kifejlődött alakját Jost Ammannak Miksa császár 1570-i nürnbergi bevonulását ábrázoló vízfestményén a magyar főúr és csatlósának oldalán látjuk.¹ A mi szabványunkhoz felépítésben teljesen megegyezőt a grázi fegyvertárban találunk.² A 4. számú szablya után korban a 3. számú következik, itt a fejlődést a saru legömbölyödése és a pántok szimpla volta mutatja. A 2. számú a három közül a legújabb típust képviseli, ennél az előbb felsoroltakon kívül különösen a hátul meg-
rövidült, elől kézvédővasba átmenő keresztvas jelzi a haladást.

Mint említettük, a negyedik szablya a III., még nem bolygatott kriptarészben volt. E harmadik sír közvetlen a szentély előtt, pontosan a templom tengelyében, tehát a legelőkelőbb helyen van. Boltozata a fej táján be volt szakadva és színig törmelékkel megtöltve. A téglá, kő- és habarcs-törmelék alatti hullaföldrétegben a csontvázról, tárgyi leletektől is alátámasztva meg lehetett állapítani, hogy egy férfi sírja volt. Lábbal a hajó felé, annak jobb szára mellett a fal mentén feküdt szabályjának hüvelye, illetve annak már csak aranyozott ezüst veretei. Maga a szablya kettétörötten, használhatatlanná téve, mint a kelta sírokban lévő és visszahajtvá, ugyanolyan helyzetben, mint az a képen is látható (32. kép, 4.), a hüvely és a lábszár közé volt helyezve.³ Valószínű hogy a többi csengeri szablya is ugyanilyen módon megcsönkítva került holt gazdája mellé, hisz a 32. kép, 2. számúnak előbb említetten kívül egyedül megmaradt pengéje szintén két darabra törötten maradt meg. A szablya fölött, illetve a hüvely mellett a megfelelő helyen szíjazatának két ezüst boglárja és egy drb. ezüst szíjcsat feküdt. A mell táján egy

¹ Nemes—Nagy, A magy. viseletek tört. XXI. tábl. 2. és 3. ábr.

² Das Landes-Zeughaus in Graz. 77. old., XXIV. tábl. 8. ábr. Ennél még a keresztvas tüskéit a markolathoz rögzítő csillagos fejű szegecs is megvan, különben ezt az aprólékosságot a Magy. Történeti Múzeum Történeti Osztályának több hasonló darabján is megtaláljuk.

³ E szokásról, vagyis a kardnak a temetés alkalmával történt eltöréséről báró Apor Péter nyújt felvilágosítást, amidőn a régi erdélyiek temetéséről többek közt azt írja, hogy: «egy jámbor lovat öltöztek fel földig tiszta fekete bakacsiban, annak csak az szeme látszott ki», arra páncélba öltöztetett, lezárt sisakos egyént ültettek, «kezében fekete hosszú nyelű zászló, kard s buzogány volt», így vett részt a temetési menetben. A holttestet «mikor osztán a sirban betették, az páncélban lévőből elvették az fekete zászlót és kardot, azokat esszerontották, és az sirban a koporsó mellé bevetették». Br. Apor Péter, *Metamorphosis Transylvaniae*. — Mon. Hung. Hist. Script. XI. 407. és 410. old.

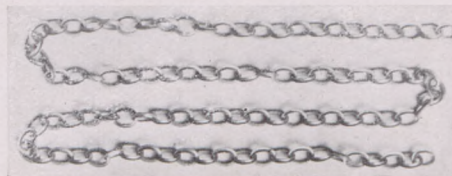
kék és fehér zománcos kis aranyboglár hevert, melyet eredetileg négy drb. kis igazgyöngyszem díszített, alján V R betűs mesterjegy.¹ A gyomor illetve a has táján hosszában 181 cm hosszú, nyitott aranylánc feküdt, típusa szerint ú. n. horgonylánc, tojásdad alakú szemeinek külső oldalain 2—2 rovátkával vannak tagolva, ezáltal háromélűek (34. kép, 1.). Azonos szemű, de valamivel rövidebb aranylánca gr. Hunyady Ferencné Lónyay Márta grófnőnek van, az egyes szemek csak annyiban

térnek el az előbbeni láncétól, hogy éleik recések, ennél fogva hatásuk valamivel gazdagabb. Azonos szemekkel a Magy. Tört. Múzeum Tört. Oszt.-ban több aranyláncon is találkozunk,

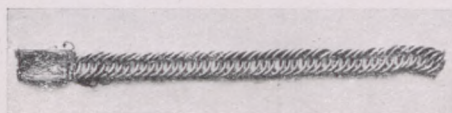

33. kép.

A 32. kép 4. szablya markolatának kupakja (2-szeres nagyítás).

1.

2.

34. kép.

1. Aranylánc a csengeri leletből, 2. Arany karperec, Berlin ($\frac{1}{2}$ nagyság).

ezeknél azonban e szemek csak mint egyszerű összekötők szerepelnek az egyes művésziesen kiképzett, áttört renaissance-díszű tagok között. Legnevezetesebb ezek között egy kék és fehér zománccal díszített tagokból álló láncdarab, ez ugyanis Bakócz Tamás érsek esztergomi sírjából származik.² A csengeri lánc ezek mellett igen egyszerű, csupán mint sírba helyezett nagyobb anyagi érték meglepő. A két kéz tövének helyén a már az I. részben leírt két darab aranylánckarperec feküdt.³

¹ I. rész, 80. kép 10.

² Pulszky—Radisich—Molinier, Chefs-d'oeuvre d'orfèvrerie. 152. old.

³ I. rész, 79. kép, 18.

Legújabb értesülésem szerint a berlini Schloss Monbijou-ban, a Hohenzollern Museum-ban őrzik Albrecht Frigyes brandenburgi örgrófnak (1582—1600) koporsójában lelt ékszereit, aranyból készült nyakláncokat, zománcos boglárokat és egy drb lánckarperecet.¹ A zománcos boglárok feltűnően hasonlítanak a csengeri kriptában leletekhez, a lánckarperec pedig teljesen azonos a csengeriekkel, csak téglalapalakú zárjának vésett rajza tér el azokétól, stílusban azonban az is egyezik (34. kép, 2.).

A boglárokon nincs bélyeg, de a karperec csatjának hátán szabályos hatszögszerű idomban korona alatt két, egymással szemben álló nyomtatott R betű-féle. Ime egy második, egész biztosan megállapított, ugyanazon korból való férfisír, melyben ugyancsak lánckarperec fordult elő. Dacára annak, hogy írott adatunk vagy ábrázolásunk nincs róla, megállapíthatjuk, hogy az ilyen lánckarperecet férfiak is viselték ebben az időben.

A berlini és csengeri ékszereknek feltűnő hasonlatosságán ne csodálkozzunk, mesterlegényeink csak úgy, mint más országok fiatalsága a külföldön vándorolt és e vándorlás alatt szerzett tapasztalataikat azután otthon letelepedve használták fel. Viszont nemcsak tanulni jártak a külföldre, hanem dolgozni is. Esetleg nagyobb megrendeléseket is kaptak, sőt, mint Sommer Mihály (sz. 1579, † 1659) brassói ötvösről tudjuk, a legelőkelőbb alkalmazást is. Sommer éppen a berlini és csengeri ékszerek keletkezésének ideje utáni években IX. Károly svéd királynak és még talán II. Gusztáv Adolfnak (1611—1632) volt négy esztendeig udvari ötvöse.² A mesterlegények vándorlása különösen olyan országok között állott fenn, melyek között szorosabb politikai, lelki vagy egyéb kapcsolat volt. Az erdélyi szász iparosság és a németiség, illetve a protestáns államok között az érintkezés ezen időben egészen természetes. Mindenképpen feltűnő a karperec hitelesítő bélyege, a korona alatti két betű, az elgondolásban teljesen megegyezik a XVII. századi brassói ezüst hitelesítő bélyegekkkel.³ Nincs kizárva, hogy esetleg valamelyik vándorló brassói ötvösünk munkája, illetve bélyege.

A negyedik szablya markolatkupakján lévő bevéssett címert már fönnebb leírtam. (34. kép.) A három nyilat tartó kar több magyar család címerében szerepel egyéb jelvénnel kapcsolatban, de egyedül is, ez utóbbiak a Kenéz, Heős, Lázay, Ereős, Márki,

¹ Kalmár János kollegám szíves közlése.

² Ballagi Aladár, Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve. Arch. Ért. u. f. III. k. 215. o.

³ Gyárfás Tihamér, A brassai ötvösség története, 316—325. old.

Nyilas, Sánkfalvi és Serédy családok címerei, ámde ezek névkezdőbetűit a címerünkön beütött I o V és V o betűkkel összhangba hozni lehetetlen. Egyedül a Vitálsfalvi Vitális-család címere és névkezdőbetűje egyeznék meg,¹ viszont eme kimondottan északmagyarországi (Liptó m.) család és Csenger urai között az összeköttetést nem találjuk. Tudjuk, hogy Csenger már 1414-ben a hatalmas Káta-nemzetségből származó Csáholymonostori Csáholyi-család birtoka, mely később fiágon kihalt. 1547-ben a Csáholyi leányokat fiúsították, Csenger Csáholyi Imre leányának, Annának, férjének, Briberi Melith Györgynek és utódaiknak lett birtoka. Ám a XVI. század második felében mások is kaptak benne részbirtokot, így 1565-ben Wespérmi Szabó Bálint, 1577-ben Zudrói Beszprémy (Veszprémy) Bálint,² ez utóbbiaknál a kor és a névkezdőbetű esetleg összeegyeztethető lenne, viszont címereik teljesen eltérnek a kupakon levőtől. Mivel a címer teljesen azonos a Göröcsöni Serédy-család címerével,³ és mivel e család közeli rokonsága kimutatható a Csáholyi leszármazottakéval,⁴ ennél fogva az csakis a Serédy-család címere lehet és fel kell tennünk, hogy az I V V betűk utólagosan kerültek alája. E feltevés mellett szól az a tény is, hogy míg a címet és a körülötte lévő díszítést gondosan megtervezték és vésték, e betűket a címer üresen maradt tereibe rendetlenül és durván ütötték be. Természetesen e betűk rejtélyét megoldani nem sikerült, esetleg nem is név, hanem valami jelmondat kezdőbetűi.

Említettem már, hogy a kriptá III. helyisége színig volt törmelékkel, a téglá- és habarcsdarabok között síremlékek apró darabokra törött részei is heverték. E töredékek túlnyomó részben bevéssett feliratos és domborműves díszítéssel ellátott kődarabok és mint a rajtuk látható nyomok mutatják, tűzvész alkalmával repedhettek szét, kegyeletből pedig, vagy talán, mert éppen kéznél voltak, mint töltő anyagot szórták a beszakadt boltozatú üregbe, de a köveknek nagyobbára csak az írással és díszítéssel borított részét. Az apróra törött kődaraboknak nagy fáradsággal és sok próbálgatással való összeillesztgetése után két sírkőről sikerült megállapítani tulajdonosának nevét és elhalálzásának évét. A többi két, esetleg még több emlékműből oly csekély és annyira töredékes darabok maradtak, hogy azok feliratából még egy-egy szót sem lehetett összeállítani.

Az egyik síremlék okvetlen sírláda (tumba) alakú lehetett, melynek fedőlapján 12 cm széles szegély kétsoros, bevéssett betűs, latinnyelvű írással futott körül, közepén pedig domborműves címer lehetett. Hogy sírláda alakúnak kellett lennie, azt a kőlap szegélyének az

¹ Daróczy Zoltán szíves közlése.

² Szirmay Antal, Szathmár vármegye. II. köt. 131. old.

³ A Serédy-család címere eredetileg a Káta-nemzetség, melyből a Csáholyiak is származtak, hatküllős kerekével teljesen megegyezett, lehetséges, hogy a szétálló három nyíl a hatküllős kerékből alakult át a XVI. század derekán. — Siebmacher, Wappenbuch, Ungar. Adel. 576. old. Erd. 96. old.

⁴ Petri Mór, Szilágy vármegye monográfiája. 5. köt. 18. old.

írás alá nyúló tagozatából látjuk, e kidolgozás azt mutatja, hogy sem padlóba, semfalba nem eresztették, hanem nálánál kisebb méretű talapzatra, vagyis kőládára helyezték. E sírláda vaskos, kétoldalt tagozott sarkaiból a fedőlappal azonos kőből való néhány töredék meg is maradt. A feliratból csak ennyit tudtunk összeállítani: GEORGIO — BRIBER SA — C DOLORIBUS AN., ez utóbbi alatt levő sorban pedig CHRTO MDLXXV.ME (35. kép, 1.) tehát ez kétségtelenül a Zrinyiekkal közös

1.

2.

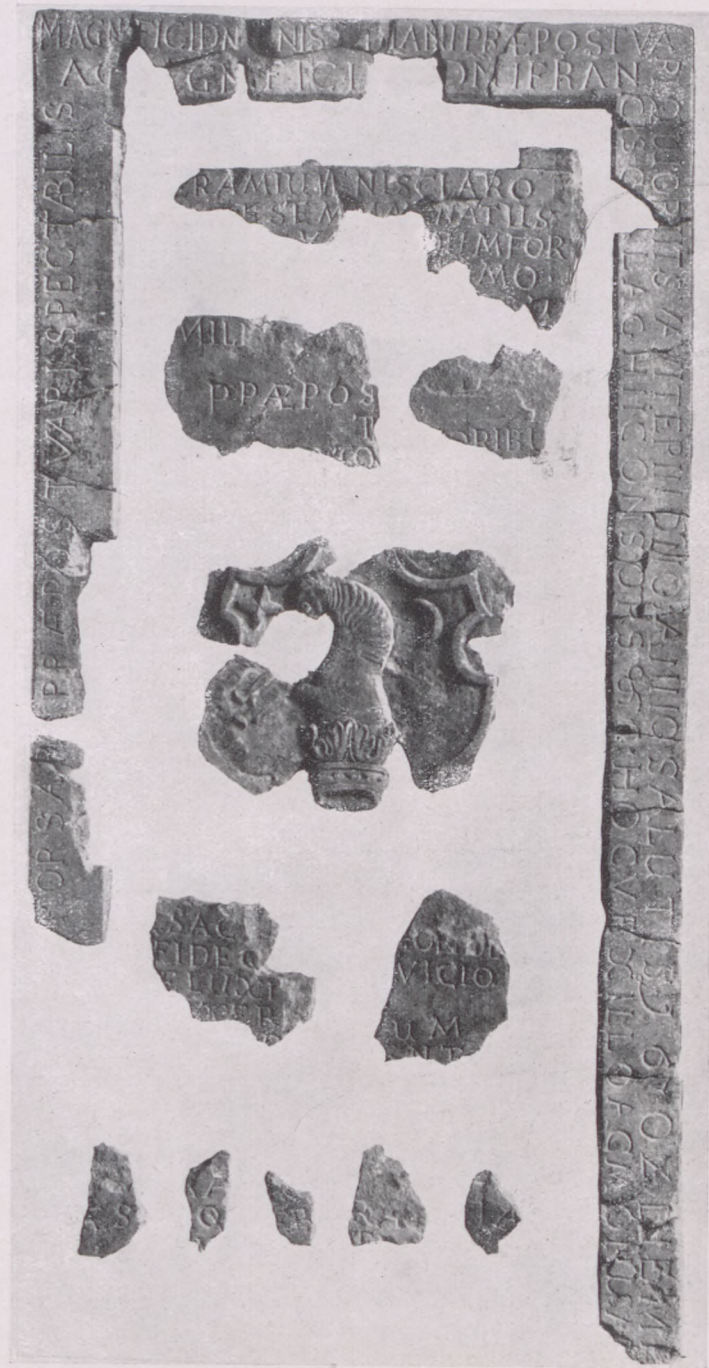
35. kép.

1. Melith György síremlékének és 2. a Melith-család címerének töredékei a csengeri leletből.

Subich nemből származó Briberi Melith-család egyik György nevű tagjának, síremléke volt. Az elhalálozási évszám után ítélve pedig az csak Csáholyi Imre leányának, Annának férje lehetett, e tény egyúttal azt is igazolja, hogy Melith György, kit 1580-ban az írások még említene¹, tulajdonképpen akkor már nem volt az élők sorában. A Melith-családnak a sírlappal azonos kőből készült címerének töredékei is ott voltak a törmelék között.²

¹ Nagy Iván, Magyarország családai. 7. kötet. 141. old.

² A Melithek régi címere a fél sasszárny volt, ezt 1580-ban Rudolf király a férfiágon kihalt Káta-nemzetségből származó Csáholyi-monostori Csáholyi-család kocsikereket ábrázoló címerképé-

36. kép.

Prépostvári István síremlékének töredékei a csengeri leletből.

A címerből csak két angyalfej, négy szárny, a kerék darabja az angyal kezével van meg, azonkívül részletek a címer növényi módon stilizált takarójából és a keretdíszzeiből (35. kép, 2.) A szárnytöredékek közül az egyik teljesen eltérő alakú és kivitelű, magasabb dombormű, melyen a tollak kevésbé tagoltak, ezzel szemben azok szárai kiemelkedők. Erősen égett felülete a kerék töredékével egyenlő színű, esetleg e két drb egy másik Melith-sírkőről való, de ha a kerék nem is, a szárny technikai kivitelénél fogva okvetlenül.

A másik síremlék kb. 87×200 cm nagyságú sírtábla volt. Ebből csak a szélén körülfutó 10 cm széles perem felső rétegének apróra törött darabjai maradtak meg, azonkívül a kereten belüli lapjának feliratos darabjai és egy címertöredék, mely valószínűleg a tábla közepén foglalt helyet (36. kép.) A címerpajzs szélessége 36 cm. A tábla szélén látható mészréteg arra vall, hogy az vagy falba, vagy padlóba volt beépítve. A keretnek csak három oldalát lehetett nagyobbbrészt összeállítani, szövege a következő: MAGNIFICI DN̄ (i) (d) NI S (te) P HANI PRAEPOSTVARI QUI OBIIT SVAVITER IN DNO SALUTIS 1602 DIE ME — innen hiányzik a folytatás, mely az elhalálozás hónapja és napja után talán ilyképpen folytatódhatott sepultura, fieri curavit, vagy posuit . . . (so) ROR SAR (a) PRAEPOSTVARI SPECTABILIS itt a bekezdés második sorában folytatódik, AC MAGNIFICI D (ni) DN̄I FRANCISC (i) ALAGHII CONSORS ET C. HOC VEXILLO AC MONUM . . . A keretelésen belüli sík lap néhány megmaradt darabján értelmetlen szófoszlányok közt egy sor kivehető, ez a következő: ERAM IUVENIS CLARO. A fönnebb idézett szövegben kétszer is előforduló név után most már, amennyire a töredékek megengedték, részben össze lehetett állítani a sírlappal azonos kőből faragott, tehát ahhoz tartozó Lokácsi Prépostvári család domborművű címerét is. A címer felül jobbról csillag, balról holdsarlótól kísért leveles koronából kinövő, balról karddal átszúrt nyakú paripa.¹ Csonkán ugyan, de megvan az egész címer, csak a sisak,

vel egyesíti és kiegészíti (Turul III. 143. old.). Az új Melith-címer képe hosszú ruhába öltözött koronás álló angyal, jobb kezében korona, melyből sasszárny emelkedik ki, a korona alatt csillag és hold, balkezével kocsikerekre (Csáholyi-címer) támaszkodik, a sisakdísz u. ez két sasszárny között. A töredékeken már ezen új Melith-címer látható, tehát az már 1580 után készült. Lehetséges, hogy ezen új címer nem is tartozik az 1575-ben elhalt Melith György síremlékéhez, csak kőanyaga egyezik meg azzal teljesen.

¹ Siebmacher, Wappenbuch des Adels von Ung., II. köt. 374. old.

a címerképpel azonos sisakdísz és a takaró hiányzik teljesen. A feliratból a legfontosabbat megtudtuk, a halott vezetéknévét, halálkozásának idejét, az 1602. évet, végre a vezetéknév előtt álló S..PHANI szó-töredéket az egyetlen módon STEPHANI-nak kiegészítve, megkaptuk az illető keresztnévét.

A latin nyelvű sírfeliratoknál a név vagy nominativusban van, (pl. ILL.DNS. GEORGIUS DRUGET OBYT AO 1620 — Arch. Ért. X. 261. old.) vagy genitivusban, mint ahogy a Prépostvári Istvánén is van, (pl. SEPULTURA DOMINI DOM: NICOLAI OLAHI ANN. DO. 1568 — Arch. Ért. X. 259. old.) vagy dativusban, mint a Melith György síremlékén, (pl. MAGNIFICO DONO COMITI STEPHANO DE BATHOR ANNO 1605 GABRIEL BATHORI POSUIT a nyirbátori ref. templomban álló tumbán.) Prépostvári István anyai ágon Csáholyi leszármazott volt, nagyanyja Csáholyi Anna, Csáholyi II. Péternek leánya, anyja Tardy Dorottya, Csáholyi Anna első férjétől, Tardy Mátyástól származó gyermeke, apja Prépostvári I. Bálint,¹ e révén fivérével együtt 1569-ben részjóságot kapott a fiúsított Csáholyi-leányok birtokán.² Fivérét, II. Bálintot, ki 1597-ben halt meg, neje, Csáky Anna, a bélteki templomban temettette el és sírjára nagy, latin szöveges síremléket tétetett.³ Istvánról csak annyit tudunk, hogy 1584-ben még életben volt, hogy magtalanul halt meg,⁴ és a jelen síremlékről pedig, hogy mint Csáholyi-leszármazottat a csengeri ref. templom kriptájában temették el.

De megtaláltuk a feliraton a sírkő felállítójának, a halott nővérének, Bekényi Alaghi Ferencné sz. Prépostvári Sára nevét is, ő ugyanúgy, mint fivére István, szintén részbirtokos volt a Csáholyi Anna után maradt vagyonban,⁵ neve még 1607-ben is szerepel férjével együtt.⁶ A síremléken előforduló új névvel, a Bekényi Alaghival kapcsolatban visszatérhetünk a templom közepén elhelyezett bolygatatlan sírhoz, melyben a Serédy címeres kard volt. Tudjuk, hogy Alaghi Gáspár neje Serédy Veron volt,⁷ és hogy ez utóbbi család jószágait az Alaghiak örökölték,⁸ mivel Alaghi Ferencné sz. Prépostvári Sára révén Prépostvári István közeli rokonságban volt az Alaghiakkal, ennél fogva nincs ki-

¹ Csáholyi II. Péter leánya Anna, kinek első férje Tardy Mátyás, második Sulyok Ferenc volt, Csáholyi Imre ugyancsak Anna nevű leányának, Melith Györgynének harmadfokú unokatestvére volt, mint ezt a gr. Zichy-levéltár f. 10. 236. sz. alatti leszármazási táblán megállapítható.

² Szirmay, Szatmár vm., II. köt. 317. old.

³ Szirmay, Szatmár vm., II. köt. 159. old.

⁴ Nagy Iván, Magyarország családai. 9. köt. 478. old.

⁵ Petri Mór, Szilágy vármegye monográfiája. 5. köt. 18. old., 2 jegyz. Leleszi Prot. 44. fol. 12., 1598.

⁶ U. ott 3. jegyz., Gr. Kuun. Géza marosnémeti levéltára.

⁷ Nagy Iván, Magyarország családai. I. köt. 13. old.

⁸ Turul, II. 1884. 9. old.

zárva, hogy ő kaphatta a kardot esetleg sógorától, Alaghi Ferenctől, és hogy e sír az övé lehetett, ki legénysorban halt el. E mellett szól az a tény is, hogy a sírkőlap töredékei ezen beszakadt sírból kerültek elő és hogy ezen síremléknek aránylag sok darabja maradt meg, mert a helyszínen takarították be, míg a többinek csak igen csekély töredéke mellesleg keveredhetett oda.

A harmadik síremlékből 19 cm vastag, oldalt tagolt, felül keretelt sírkőlap sarkát lehetett csak összeállítani, a keretelésen belül néhány betűvel. A vaskos, oldalain is kidolgozott kőlapnak szintén sírláda fedőnek kellett lennie. A negyedik sírkő esetleg a Melith-sírládaéhoz tartozott, erre vall a kő színének azonossága és a betűk hasonló alakja. Tulajdonképpen egy kőlap 12 cm széles szegélyének darabjai, melyen a betűk alig kivehetők, azokból pedig egyes szavakat összeállítani lehetetlenség. Az idáig felsorolt töredékek kőzetanyaga azonos horzsa-köves tufa, a negyedik, esetleg ötödik sírkőé, melynek szélén egy-soros felirat volt, lapjának írásából néhány betű szintén megmaradt, mészkő.¹

Úgy a Melith-, mint a Prépostvári-kőlap művészi megoldása a ki-emelt kereten kétsoros írással, középen a lapos domborművű címerrel, azonos lehetett. E két sírlappal elgondolásban, arányaiban meg-egyezőt a Csengerhez közel fekvő Nyírbátoron a ref. templomban az 1605-ben elhalt Báthory István sírládáján találunk. Úgy a két helység-nek, Nyírbátor és Csengernek, mint síremlékeik keletkezési idejének közelsége megmagyarázza azok hasonlóságát, ha hozzávesszük a kő-anyagnak, legalábbis a külső látszatra való egyezését, azonkívül a munka kivitelét, a betűk alakját, sőt nagyjából a domborművek faragását is, megállapíthatjuk, hogy azokat esetleg egyazon műhelyből kikerült munkások készítették. Kivitelük korántsem a legfinomabb, a nyírbátori ref. templom csodálatos finomságú renaissance-stílusú hármasszobájának és szentségházának sem kompozíciójával, sem faragásával össze nem mérhetők, utóbbiak művészi alkotások, ezek csak egyszerű iparos-munkák, mesterük gyöngesége különösen a figurális, nevezetesen az angyalfejek megmintázásánál ütközik ki legfeltűnőbben.

A lelet érdekes darabja egy lófog, közelebbről egy ló alsó metsző-foga (31. kép, 9.). Kevéssel a csengeri kutatás előtt Garády Sándor, a Hidegkúti-út 48. szám alatti telken folytatott ásatással kapcsolatban

¹ Dr. Liffa Aurél műegyetem ny. rk. tanár megállapítása.

említette, hogy a gótikus kápolna romjait feltárva, a csontvázak lábainál I—I lófogat talált. A csengeri kriptában a többszörös dúlások következtében nem lehetett megállapítani, hogy a hulla mellett miként helyezték el a fogat, az azonban, hogy a kriptából került elő, vagyis e ténynek megismétlődése ama feltevést látszik támogatni, hogy az ősi pogány szokás, a lóáldozat, illetve a lóval való temetkezés ilyen csökevényes, mondhatni szimbolikus alakban a késő keresztény korban még mindig élt. Utóbb ugyan kiderült, hogy a Garády ásatásaiból származó fogak nem mind lófogak, lehet azonban, hogy azok esetleg lófogak pótlására szolgáltak már. Hogy a lóáldozat a keresztény temetésnél is sokáig szokásban maradt, erre a Párisban a XII. század végén elhalt Bethlen nevű főiskolai hallgatónak esete is bizonyíték, kinek emlékére szülei fehér lovat ajánlottak fel az egyháznak, hogy azt szolgálja,¹ azonkívül Belrich comes 1220-ban kelt végrendeletének azon pontja, mely szerint egy kun lovat hagyott a lelke üdvösségéért mondandó misékre.²

Legújabbán Horváth A. János tanár a Szob melletti Bészob nevű Árpádkori templomrom környékén bolygatott sírban talált lófogat, azonkívül a helyőrségi templom kriptájában az oltár alatti elfalazott részben gyermek csontváz mellett, minden egyéb melléklet nélkül került elő ismét lófog, Szigetcsép mellett pedig egy leletei után XV. századi temetőben az egyik csontváz lábainál ló lábszárcsontjai. Mindhárom esetben lóhoz értő, érdeklődésem okát nem ismerő, nem érdekelt, szavahiható egyének nyilatkozatáról van szó. Mindenesetre a jövőbeli ásatások vethetnek majd teljes fényt e kérdésre, amidőn esetleg azt is meg lehet majd állapítani, mely vidéken, mily alakban és meddig élt e szokás. Valószínűleg a kriptában lelt pénzek is mint ősi pogány szokás emlékei kerültek oda, erre példát a Nyugaton is találunk. A trieri bazilikának 1850-es években történt építkezésénél lel XV. századi kőkoporsókban a régi görög szokásnak megfelelően a koponyák száájüregében ezüstpénzeket találtak.³ Horváth A. János tanár a bészobi XI. századi temető felásásánál tapasztalta, hogy az érmek a koponyák alatt, vagy mellett voltak, legújabbán pedig Kunbajáról, odavaló sírleletből került a múzeumba Kálmán király pénze, melyet a csontváz nyaka táján leltek, ezek eredetileg szintén a száájüregben

¹ Lukinich Imre, A gróf bethleni Bethlen-család története. 3. old.

² Palatinus József, Vasvármegyei nemesi családok története. 63. old.

³ Schindler Bruno, Der Aberglauben des Mittelalters, 145. old.

lehettek. E szokás emlékét különben nálunk a népnél, egyes vidékeken, még a XIX. század első felében is megtaláljuk.¹

Dacára annak, hogy a síremlékek töredékeiből csak három nevet tudtunk megállapítani, már ez is elég bizonyíték arra, amit Csenger történetéből már előre lehetett sejteni, hogy a kriptá a földesúr, a templom kegyura és családjának, vagyis a Csáholyiak leszármazottainak, illetve rokonainak szolgált temetkező helyül. Ezt Daróczy Zoltán kiváló családtörténésznek a gr. Zichy-család levéltárában lelt adatai is megerősítik, melyek a Melith-család néhány tagjának temetéséről szólnak. Ezek szerint 1605-ben M. Pált, M. György és Csáholyi Anna fiát, 1610-ben M. Pált, az előbbi kiskorú fiát, 1614-ben M. Borbálát, egészen kis korában, 1666-ban pedig M. Krisztinát, M. Péter és Kapy Klára leányát temették el a csengeri ref. templom kriptájában. A tárgyalás folyamán láttuk, hogy a csengeri kriptá ékszereinek és egyéb tárgyainak keletkezése csaknem kivétel nélkül a XVI. század második felére és kis részben a XVII. század elejére esik. Bár a kriptát többszörösen bolygatták, és ennek kapcsán kifosztották, s így leleteink hiányos volta mellett a tárgyak összetartozásáról, egymásra való vonatkozásáról nem tudunk felvilágosítást adni, mindazonáltal a tárgyak művelődéstörténetünk előbb említett korszakának értékes adatai.

¹ Csaplovics János, *Gemälde von Ungarn*, (1829.) 2. köt. 307. oldalán említi, hogy a turócmegyei németeknél Briesztén, Hadvigán és Jaszenován még mai napság is a Styx hajósa Charon részére pénzt tesznek a halott mellé.

FUNDE AUS DER GRUFT DER REFORMIERTEN KIRCHE ZU CSENGER. II.

(Auszug.)

Von den in kleiner Anzahl erhaltenen Textilien sei vorerst das Mittelstück einer aus vergoldetem Silberfaden gefertigten Haube erwähnt, deren Material und Technik auch in anderen ungarländischen Funden aus dem XII. und XIV. Jh. anzutreffen ist (Abb. 30, 1–3). Zu diesem am Ende des XVI. oder Anfang des XVII. Jhs entstandenen Bruchstück gesellt sich jenes eines Frauenrockes mit Posamenterie Arbeit, deren Anwendung an in- und ausländischen Kostümbildern dieser Zeit wohlbekannt ist (Abb. 30, 4). Sehr schlecht war der Erhaltungszustand der silbernen Münzbeilagen, deren grösster Teil völlig verfallen ist. Ein als Amulett gebrauchter Goldobulus mit einer Mariendarstellung, welcher wegen seiner Übereinstimmung mit datierten Münzen aus der Zeit Ferdinands I. ebenfalls unter diesem Herrscher gefertigt werden musste, ist hervorzuheben (Abb. 31, 1). Als Amulett diente der mit der Jahreszahl 1555 versehene Osterpfennig, welcher als die Arbeit des Christoph Fuessl aus Kremnitz gilt (Abb. 31, 6). Ein besonders interessantes Stück ist ein in palmettenverzierter Fassung befindlicher Haifischzahn, welches gegen die bösen Augen schützen sollte. Ein ähnliches Haifischzahn-amulett konnte der Verf. an den in Engelsberg befindlichen Kleiderresten der ungarischen Königin Agnes, der Gattin Andreas III. feststellen. Ein drittes in Csenger gefundenes Amulett stellt die Leiden Christi in Kupferstich dar und scheint samt dem Goldobulus ebenfalls vor dem Jahre 1559 in die Gruft gelangt zu sein. (Abb. 31, 8).

Drei Säbel und die Bruchstücke eines vierten sind gefunden worden. Vom

ersten sind nur einige Reste der silbernen Scheide erhalten geblieben (Abb. 32, 1). Die metallenen Teile des zweiten Säbels sind ziemlich gut erhalten (Abb. 32, 2). Mit den gedrunghenen Massen dieses Stückes verglichen erscheint der dritte Säbel schlanker und ist durch seine gravierte und gegossene Renaissanceverzierung bemerkenswert (Abb. 32, 3). Fast vollständig ist der vierte Säbel erhalten, er ist mit der Jahreszahl 1575. versehen und stammt von dem Typ des im Wiener Kunsthistorischen Museum befindlichen Säbel des Nik. Zrinyi. (Abb. 32, 4). Dieser Säbel wurde in einem Männergrab gefunden, wo unter verschiedenen Schmuckstücken ein Arm-band (Abb. 34, 1) gefunden wurde. Die auffallende Ähnlichkeit dieses Gegenstandes mit den im berliner Hohenzollern Museum befindlichen, aus dem Grabe Albert Friedrichs, Kurfürsten von Brandenburg stammenden, kann wieder als Beweis der sehr grosse Gebiete umfassenden Wanderung unserer Goldschmiedemeister und Gesellen dienen.

Aus dem Schutt der Gruft konnten Bruchstücke zweier Grabdenkmäler zusammengesetzt werden. Das eine Grabmal war eine Tumba mit Aufschrift und Wappen, deren Reste auf (Abb. 35.) abgebildet sind. Von der zweiten, ebenfalls mit Aufschrift versehenen Grabplatte konnten nur wenige Reste zusammengestellt werden. (Abb. 36.) Die aus den Aufschriften hervorgegangenen drei Namen beziehen sich auf die Familie Melith und beweisen, dass diese Familie als ausübende des Patronatsrechtes der Csengerer Kirche, die Gruft als Grabstätte der Familie benützt hatte.

Felelős kiadó: HÖLLRIGL JÓZSEF